

דיני שומרים / קובי ויינברג

את רובו של זמן חורף העבירה החבורה של שיעור ו' בעיסוק בדיני שומרים. במהלך הלימוד התבוננו בנקודות המוצא של דיני שומרים, כקריאה ליחסים אחרים בין בני אדם.

“פי יתן איש אל רעהו קסף או כלים לשמר ונגב מבית האיש אם ימצא הגנב ישלם שנים: אם לא ימצא הגנב ונקרב פעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו:”

(שמות כב, ו-ז)

שומר חנם הוא מצב בו מישהו עושה טובה למישהו בלי תמורה.¹ סיטואציה מוכרת - מישהו מבקש ממך לשים עין על התיק שלו, או לשמור לשכן על הכלב בשבוע שהוא טס לנאפה. בד"כ הכל נגמר בשלום— חוזרים מלאי חוויות מחו"ל, והכלב בריא ושלם. אבל מה קורה אם משהו קרה לכלב? ואם גנבו כסף מהתיק אחרי שאמרתי שאני אשים עליו עין?

המחשבה האינטואיטיבית היא שמכיוון שכל עוד השומר היה בסדר באופן כללי ולא גרם בעצמו לנזק, אז אין זכות לבוא אליו בטענות. אפשר אולי להתאכזב קצת אבל מה אפשר לומר לו? בסה"כ הוא היה חבר טוב והשתדל. זה מה שקורה כשסומכים על טובות...

התורה רואה את הדברים אחרת: קודם כל השומר צריך להישבע 'אם לא שלח ידו במלאכת רעהו'. למה? הרי החפץ נגנב, ברור מה קרה. הדרישה הזאת של התורה מנסה לברר מה קרה, איך השומר שמר. על מה נשבעים? אפשר להבין את הדרישה לשבועה כחשד של בעל החפץ בשומר שהוא הגנב ולכן הוא צריך להישבע, אבל בד"כ זה לא המצב, באמת אין סיבה שאני אחשוד בו כיוון שאנחנו חברים, וסמכתי עליו מלכתחילה.

אופציה אחרת להבנה היא שאם לא שלח ידו זה בירור אם השומר השתמש בחפץ. אם מישהו נתן לי רכב לשמור עליו ופתאום רק הייתי צריך הקפצה קטנה, ידעתי שהוא יסכים לי, פשוט לא הצלחתי להשיג אותו בטלפון, אפילו מילאתי דלק אח"כ... עפ"י התורה זוהי שליחת יד מכיוון שלא קיבלתי רשות, ואני מתחייב בתשלום על הנזק שנגרם גם אם הוא לא קשור למה שעשיתי. יש

¹ עפ"י הפרשנים, לאו דווקא על פי הפשט הדברים.

כאן מעילה באמון שעליו התבססה ההשאלה בין השניים, ולכן מגיע חיוב התשלום.² חז"ל מוסיפים שגם אם השומר לא היה 100% בשמירה עצמה, כמו למשל שאם הוא רגע לא שם עין על התיק, אז למרות שהוא סה"כ עשה טובה הוא חייב לשלם, משום שגם זה ערעור האמון שהיה בין השניים. דרך השבועה השומר מצהיר – הייתי בסדר ושמרתי כמו שצריך.

השאלה שהציקה לי כל הזמן היא – מה זה משנה? בסופו של דבר עשיתי למישהו טובה (אלא אם כן גנבתי בעצמי את החפץ, או שברתי בעצמי וכד', ואז הגיוני שאשלם את מה שהזקתי בפועל) למה שאני אצטרך לשלם אפילו אם השתמשתי קצת, וכל שכן אם רק שנייה אחת לא הסתכלתי? בסך הכל עשיתי טובה למישהו, ואם זה היה כ"כ חשוב לו, הוא היה צריך לדאוג לשמירה כמו שצריך (למשל בכספת).

הרב פדיה הסביר את הדברים בצורה שנכונה לכל מערכת יחסים בין אנשים. הוא אמר שאין כזה דבר רק 'לעשות טובה' למישהו. אם אני לוקח על עצמי משהו יש לזה השלכות. אם אמרתי למישהו שאני אעשה בשבילו משהו ולא עשיתי את זה, או שקצת שיניתי ממה שהתחייבתי אליו, אז לא מספיקה התנצלות כנה מעומק הלב, אלא אני נושא באחריות לכל מה שנגרם בעקבות זה. השבועה נועדה לפתור את ה'אופס... טעיתי, סליחה'. כי אם נסתפק בהתנצלות יישאר איזשהו מטען בינינו, שבד"כ לא נאמר בגלוי אבל הוא ישפיע על יחסינו בעתיד. רק כאשר אני יכול להישבע שאני באמת בסדר על כך אז אני פטור, כי גם השמירה הכי טובה לא יכולה להבטיח שלא יקרה שום דבר.³ אבל אם לא הייתי בסדר, אפילו קצת, אני נושא באחריות. המטרה היא לנקות את המקום שמאוכזב, שמסתפק אם הוא עשה הכל בשבילי. זאת בכדי שמערכת היחסים בינינו תישאר תקינה גם לעתיד.

² כמובן שאפשר ליצור תנאים אחרים, אבל אז זה כבר לא שומר חנם אלא יחסים אחרים (שואל, שוכר)

³ אחד ההבדלים בין שומר חנם לשומר שכר הוא שכאשר השומר מקבל כסף הוא אחראי גם במקרה של גניבה ואבידה. אפשר להסביר את התשלום כמעין 'ביטוח', ולא כחיוב מצד זה שהשומר לא נהג כשורה - מצד השמירה השומר באמת היה בסדר גמור.

הדבר גרם לי לחשוב על כך שבכל פעם שאני מתחייב לעשות טובה למישהו יש לזה משמעות. זה יכול לגרום לי לומר לאנשים – 'אבל אני לא אחראי על זה'⁴, וזה ממש בסדר. המשמעות היא שכאשר אני כן מחליט לעשות טובה למישהו, זה כי אני באמת רוצה לעשות לו טובה.

אפשר לקחת את זה למקום יותר עמוק - אחד הדיונים שיוצאים מדיני שומר חינוך הוא 'שומר שמסר לשומר'. אם מישהו הפקיד בידי משהו ומשום מה לא היה באפשרותי לשמור עליו ולכן העברתי אותו לשומר אחר, במחשבה ראשונה אני בסדר ואף יותר מכך, הגדלתי ראש. רבי יוחנן אליבא דרבא אומר שאני (השומר הראשון) מתחייב גם אם שילמתי למישהו שישמור עליו (ואני רק עשיתי טובה לחבר), זאת משום שהמפקיד יכול לומר שהוא סומך רק עלי.⁵ דוגמא טובה לכך היא 'סודות' - כאשר מישהו מספר לי משהו הרי שאני הופך להיות שומר של הסוד הזה. אסור לי להעביר את הסוד הזה הלאה, שהרי אני הוא שומר הסוד, והוא נאמר לי בלבד. לפעמים זה יכול להיות סוד מעיק, או שמחייב העברה. למשל אם מישהו מספר לי שהוא חושב על התאבדות או משהו דומה, הרי שהוא מספר את זה דווקא לי. גם אם אין לי את הכלים להתמודד עם הדבר הזה, העברה של הטיפול לגורם מקצועי שיש לו כלים לעזור – מורה, יועצת, פסיכולוג, היא בעלת משמעות. אני לוקח אחריות על כל מה שיקרה כתוצאה מזה, לטוב או לרע. מי שסיפר לי את הסוד יבוא בטענות אלי, גם אם זה היה בשבילי ולטובתו והדבר הנכון לעשות. הוא סמך עלי ולכן הוא סיפר דווקא לי את זה. לפעמים מסירה של הסוד הלאה היא בגידה באמון, גם אם הכוונה רצויה.

הדבר חידד לי את המשמעות של בקשת טובה מחבר. כאשר אני מבקש משהו ממישהו, אני מפקיד בידיו אחריות על משהו שלי, ואני סומך עליו שהוא יקיים את הבקשה שלי. כאשר הוא לא מקיים את הבקשה, אני מאוכזב ובצדק. מהצד השני, כאשר אני מסכים לעשות טובה למישהו זה לא משהו מהשפה ולחוף אלא יש לזה משמעות. אני חייב לעמוד במילה שלי.

⁴ ברור שאי אפשר לנתק את השאלה מה הבקשה, על מה צריך לשמור. יש דברים שלא אכפת לי לתת לכל אחד, אבל יש דברים שכמעט אף אחד לא יקבל ממני, גם אם הוא יבטיח לי שהוא יעשה הכל.

⁵ כמובן שהמפקיד לא חייב לומר את זה, והוא יכול לומר שזה ממש בסדר שהעברתי הלאה.

אמרנו שבדיני שומרים מובאות כמה אופציות ליחסים בין בני אדם: שומר חנם, שומר שכר, שוכר ושואל. האדם יכול לבחור איך הוא רוצה שהיחסים שלו עם בני אדם שונים יראו, אבל לכל בחירה יש משמעות. אפשר גם לא לבחור באף אחת מהאופציות, לומר לאדם שממול שאני לא אחראי למה שקורה, לא להיות שומר. אבל גם לזה יש משמעות - לא נוצר קשר אמיתי ביני לבינו.

ישנן אופציות רבות ליחסים בין בני אדם, התורה עושה סדר בדברים. "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם", הרמזה שאדם משקיע בקשר מעצבת את פני הקשר. דברים צריכים להיות דו-כיווניים, אי אפשר לדרוש הכל ממי שעומד מולי, אבל שאני לא אתן לו כלום.

אפשר גם לא להתחייב אף פעם, אבל זה יגרום לכך שבאמת לא ייווצר קשר. בשביל ליצור קשר אמיתי אני נדרש להסתכל בפנים של העומד מולי. אם אני באמת מוכן ללכת לקראתו ולעשות לו טובה, אז שזה יהיה עד הסוף. עם כל הלב.

ולסיום, דברי השל"ה הקדוש על דיני שומרים כראי ליחסים של האדם עם בוראו. אני חושב שמתוך הדברים שאמרנו עד כה, דבריו מקבלים נופך עוד יותר עמוק:

"הרי נתבארו ארבע חקירות, ושורש הכל להיותנו עבדי ה', אשר תכלית הבריאה של אדם היתה לעבדה ולשמרה ולעשות משמרת והכל למען שמו... והם נגד ארבעה שומרים, שלושה הם, שומר חנם שומר שכר נושא שכר, והרביעי השואל, ונגדם ארבעה בנים. וכמו שארבעה שומרים נוהגין בין אדם לחבירו, כן בין אדם למקום ב"ה. על כן הקדים בכפל ברוך המקום ברוך הוא שנתן תורה לעמו ישראל ברוך הוא. שומר חנם הוא המעלה העליונה שלא על מנת לקבל פרס כלל, הוא שומר רק למען שמו יתברך. ושומר חנם פטור מהכל, רק כשפושע בידים, רצה לומר כי אין אדם צדיק בארץ וגו' הש"י מוחל לו. שומר שכר העובד על מנת לקבל פרס, פטור מהאונסין אונס פטריה רחמנא, אמנם חייב בגניבה ואבידה [כתבו התוספות גניבה קרובה לאונס]. איתא במדרש שאומר השטן להקב"ה, ישראל גנבים הם, ביאור המאמר שהם גונבים דעת העליון, כביכול מראים עצמם כשרים ואין כן בלבבם, [אבידה קרוב לפשיעה] וי אבדה נפש זהו המאבד זמנו. שואל, שכל הנאה שלו, אומר הרוג בקר ושחוט צאן כו' ואינו מאמין בגמול ועונש, חייב אפילו באונסין, כדמצינו בפרעה ובסיחון שהקשה ה' את לבם. נושא שכר הוא על דרך האומר סלע זה לצדקה על מנת שיחיה בני, עיין בסמ"ג בריש מצות לא תעשה, דבדגמר בלבו הן יחיה הן לא יחיה שרי. והנה פליגי ר' יודא ור' מאיר אם דינו כשומר חנם או כשומר שכר. בענין מה שאמר אלו ואלו דברי אליהם חיים, בדגמיר בלבו שומר חנם, בדלא גמיר בלביה שומר שכר:"

(ספר השל"ה הקדוש - מסכת פסחים - מצה עשירה (לה))